

Nr 35.

Ankom till riksdagens kansli den 7 maj 1943 kl. 2 e. m.

Utlåtande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående fortsatt giltighet av lagen den 9 januari 1940 (nr 3) om vissa tvångsmedel vid krig eller krigsfara m. m., dels ock i ämnet väckta motioner.

Genom en den 5 mars 1943 dagtecknad, till lagutskott hänvisad proposition, nr 80, vilken behandlats av första lagutskottet, har Kungl. Maj:t under återopande av propositionen bilagda, i statsrådet och lagrådet förda protokoll föreslagit riksdagen att antaga ett vid propositionen fogat, här nedan intaget förslag till lag angående fortsatt giltighet av lagen den 9 januari 1940 (nr 3) om vissa tvångsmedel vid krig eller krigsfara m. m.

I samband med propositionen har utskottet till behandling förehaft två i anledning av densamma inom riksdagen väckta motioner, nr 208 i första kammaren av herr *Undén* samt nr 308 i andra kammaren av herrar *Persson* i Stockholm och *Hagberg* i Luleå.

I motionen I: 208 hemställles, att riksdagen i samband med förlängning av lagen om vissa tvångsmedel vid krig eller krigsfara m. m. måtte för sin del besluta följande tillägg till 5 § i sagda lag:

»Om beslut som avser granskning och censurering av postförsändelser eller ock avlyssnande av telefonsamtal skall anmälan utan dröjsmål göras till riksdagens justitieombudsman.»

I motionen II: 308 föreslås, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa, att sådana tillämpningsföreskrifter utfärdas till lagen om vissa tvångsmedel vid krig eller krigsfara m. m., att sådan tillämpning av nämnda lag, som i motionen påtalats, förhindras.

Beträffande de skäl som ligga till grund för motionärernas yrkanden får utskottet, i den mån redogörelse därför icke lämnas här nedan, hänvisa till motionerna.

Lagen den 9 januari 1940 om vissa tvångsmedel vid krig eller krigsfara m. m. är i likhet med ett flertal andra tidsbegränsade författningar av beredskapslagstiftnings karaktär så uppbyggd, att dess huvudbestämmelser (2—6 §§) skola äga tillämpning först sedan Kungl. Maj:t förordnat därom. Samtidigt med lagens utfärdande meddelade Kungl. Maj:t genom kungörelse (nr 4) dylikt förordnande.

Genom en den 13 december 1940 utfärdad lag (nr 997) verkställdes en ändring i 2 § tvångsmedelslagen med syfte att göra densamma tillämplig

jämväl vid undersökningar rörande brott mot den samtidigt utfärdade lagen om straff för sabotage.

Tvångsmedelslagen erhöll enligt lag den 21 mars 1941 (nr 157) förlängd giltighet till och med den 30 juni 1942. I samband med prolongeringen gjordes vissa ändringar i lagstiftningen, varjämte nya tillämpningsföreskrifter utfärdades (nr 158). Enligt lag den 8 maj 1942 (nr 230) gäller tvångsmedelslagen till och med den 30 juni 1943.

Tvångsmedelslagen är av följande lydelse:

**Lag den 9 januari 1940 om vissa tvångsmedel vid krig eller krigsfara
m. m.**

1 §. Vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden äger Konungen, när riksdagen ej är samlad, förordna, att vad i 2—6 §§ stadgas skall äga tillämpning; dock må förordnande, som nu sagts, ej meddelas med mindre Konungen låtit riksdagskallelse utgå eller riksdagen ändock skall sammanträda inom trettio dagar. Varder ej meddelat förordnande av nästföljande riksdag inom trettio dagar från riksdagens början gillat, skall detsamma efter utgången av nämnda tid upphöra att lända till efterrättelse.

Prövas under tid, då riksdagen är samlad, förhållanden vara för handen, som i första stycket sägs, äger Konungen med riksdagens samtycke meddela förordnande, som där avses.

2 §. Där det finnes erforderligt för att hindra eller uppdaga brott mot 8 kap. strafflagen eller sådant brott mot 19 kap. samma lag, som kan skada rikets försvar eller folkförsörjning eller dess vänskapliga förbindelser med främmande makt, eller brott mot lagen om straff för sabotage, så ock eljest där det finnes erforderligt för att hindra, att förhållande, vars meddelande till främmande makt kan föranleda skada som ovan sägs, kommer till obehörigs kännedom, eller för att vinna utredning om obehörigt utforskande av sådant förhållande eller om överbringande till obehörig av meddelande därom må

föremål tagas i beslag eller sättas under förbud att säljas eller skingras; hus- eller kroppsrannsakan verkställas;

expediering av post-, telegraf-, järnvägs- eller annan försändelse inställas eller fördröjas eller försändelsens innehåll granskas och censureras; samt

expediering av telefonsamtal inställas eller fördröjas eller samtal avlyssnas eller telefonapparat för viss tid eller tillsvidare avstängas för samtal så ock uppgift lämnas från telefonanstalt å utväxlade eller beställda samtal.

3 §. Den, som misstänkes för brott varom i 2 § förmåles eller att förbereda eller främja sådant brott eller att eljest obehörigen utforska förhållande som där sägs eller att till obehörig lämna uppgift om sådant förhållande eller att förbereda eller främja dylik verksamhet, må gripas och kvarhållas, där det finnes erforderligt för ändamål som angives i 2 §.

4 §. Åtgärd, varom i 2 eller 3 § förmåles, må icke upprätthållas längre än som erfordras för att vinna det med åtgärden avsedda ändamålet.

Har i fall som i 3 § sägs, den misstänkte ej inom femton dagar från första dagen av kvarhållandet förklarats häktad, skall han frigivas, där ej justitiekanslern medgiver, att han må kvarhållas under viss ytterligare tid. Sådant medgivande får avse högst femton dagar för varje gång; dock må ingen med stöd av denna lag kvarhållas under längre tid än sextio dagar.

5 §. Befogenhet att besluta om åtgärd enligt 2 eller 3 § tillkommer KB, landsfogde och polismästare samt i Stockholm därjämte förste stadsfiskalen och den polisintendent, som är chef för kriminalavdelningen.

Konungen äger uppdraga åt annan med befattningshavare som i första stycket sägs jämställd befattningshavare att utöva sådan befogenhet.

I den mån Konungen därom förordnar må ock, då fara är i dröjsmål, underordnad befattningshavare besluta om åtgärd som här avses. Om sådant beslut skall utan dröjsmål anmälan göras hos myndighet, som i första eller andra stycket sägs, och åligger det myndigheten att snarast möjligt pröva huruvida åtgärden skall bestå.

6 §. Med avseende å beslag, skingringsförbud samt hus- och kroppsrannsakan enligt denna lag skall vad i 5—10 §§, 14—17 §§ samt 18 § andra stycket lagen om vissa tvångsmedel i brottmål är stadgat äga motsvarande tillämpning, med iakttagande av att stadgande i nämnda lagrum rörande myndighet som i 3 § samma lag sägs skall gälla sådan myndighet som avses i 5 § denna lag, samt att den befogenhet att förlänga tiden för beslag och skingringsförbud, som tillkommer KB, må efter KB utövas jämväl av annan myndighet.

I fråga om person, som gripits och kvarhållits enligt denna lag, skall 19 § 29. förordningen om nya strafflagens införande och vad i avseende därå iakttagas skall äga motsvarande tillämpning.

7 §. Konungen meddelar de närmare föreskrifter som erfordras för tillämpningen av denna lag.

I förevarande proposition anför *föredragande departementschefen, statsrådet Westman*, att 1940 års tvångsmedelslag visat sig vara av stor betydelse vid bekämpandet av landsskadlig verksamhet och under rådande förhållanden icke lämpligen kunde undvaras, samt att lagens giltighetstid därför borde förlängas, förslagsvis till och med den 30 juni 1944.

Lagrådet har lämnat det upprättade lagförslaget utan erinran.

I motionen I: 208 erinras till en början om innehållet i tvångsmedelslagens 2 §, varefter motionären vidare anför:

Dessa invecklade och vaga formuleringar ge polismyndigheterna en vidsträckt handlingsfrihet. Någon verklig kontroll över deras handhavande av sina befogenheter har icke genom lagen anordnats. Eftersom åtgärder av detta slag alltid äro hemliga, kan icke heller pressens och den allmänna opinionens kontroll fungera.

Det finnes helt visst goda skäl för en översyn av lagens bestämmelser under beaktande av de gångna årens erfarenheter. En enskild motionär kan dock ej företaga en dylik undersökning. Däremot synes utan särskild utredning en komplettering av lagen kunna ske på det sätt att viss kontroll över dess tillämpning anordnas i vad avser ingrepp i brev- och telefonhemligheten. En nära till hands liggande utväg är att föreskriva anmälan till riksdagens justitieombudsman angående beslut som fattats av vederbörande polismyndighet. Denne riksdagens ombudsman har enligt sin instruktion att förnämligast anmäla och beivra bl. a. sådana tjänstefel, som bereda en allmän osäkerhet för medborgares rättigheter. Genom inkommande anmälningar skulle justitieombudsmannen bli i tillfälle att följa tillämpningen av lagen och att i förekommande fall ingripa mot åtgärder, som gå utanför lagens rāmärken eller eljest vila på otillräckliga grunder.

Utskottet.

Utskottet har under sin behandling av förevarande proposition och de i anledning av densamma väckta motionerna tagit ingående kännedom om tillämpningen av lagen den 9 januari 1940 om vissa tvångsmedel vid krig eller krigsfara m. m. Lagen har tydligen varit av betydelse vid bekämpandet av spionage och uppdragandet av annan landsskadlig verksamhet. Det står för utskottet klart att den i nuvarande krigsläge icke kan undvaras, och utskottet har sålunda intet att erinra mot att åt densamma förlänas förlängd giltighet under ytterligare ett år. Utskottet delar emellertid den i motionen I: 208 uttalade uppfattningen om önskvärdheten av en viss kontroll över de allvarliga ingrepp i allmänna medborgerliga fri- och rättigheter som kunna vidtagas med stöd av ifrågavarande lag. Det måste anses stå i mindre god överensstämmelse med allmänna rättsprinciper att förläna polismyndigheterna så stora maktbefogenheter som här skett utan att samtidigt skapa nödiga garantier mot maktmissbruk. Av särskild vikt är att den i vårt land hävdvunna brev- och telefonhemligheten icke kränkes i andra fall än sådana där hänsyn till rikets säkerhet motiverar ett dylikt ingrepp. Utskottet finner på grund härav att förordnanden om granskning av postförsändelser och avlyssnande av telefonsamtal, såsom i nämnda motion föreslås, böra underkastas kontroll av därtill lämpad utomstående myndighet. I detta sammanhang må erinras om lagen den 14 oktober 1939 (nr 724) om särskilda tvångsmedel vid utredning rörande brott som avses i 8 och 19 kap. strafflagen m. m., vilken lag gällde till och med den 31 mars 1941. Enligt denna lag bereddess vissa myndigheter möjlighet att vid de brottsutredningar, som avsågos i lagen, kvarhålla post- och telegraförsändelser och att avlyssna telefonsamtal m. m. På förslag av processlagberedningen infördes i lagen (4 §) ett stadgande av innehåll att om annan myndighet än domstol meddelat förordnande enligt lagen, myndigheten omedelbart skulle underrätta justitiekanslern där- om, med rätt för denne att upphäva förordnandet om han funne att den åtgärd förordnandet avsåge icke borde äga rum.

Den av utskottet nu förordade kontrollen synes kunna anordnas på i hudsak samma sätt som enligt 1939 års särskilda tvångsmedelslag. För att eliminera risken att kontrollen nedsjunkit till en formalitet föreslår utskottet emellertid att anmälan om meddelat förordnande skall innehålla ett angivande av skälen för förordnandet. Med anledning av yrkandet i motionen I: 208 har utskottet tagit i särskilt övervägande huruvida kontrollen bör anförtros åt justitieombudsmannen eller åt justitiekanslern. Utskottet har därvid funnit sistnämnda myndighet vara att föredraga som kontrollorgan med hänsyn till möjligheten att låta justitiekanslern fungera som en instans i det administrativa förfarandet med rätt att upphäva den beslutande myndighets förordnande, en uppgift som icke skulle vara förenlig med justitieombudsmansämbetets statsrättsliga ställning. Justitiekanslersämbetet har dessutom förvärvat en viss erfarenhet av ifrågavarande tvångsmedels användning under tillämpningen av 1939 års särskilda tvångsmedelslag. Utskottet erinrar jämväl därom att justitiekanslern enligt nu gällande lag i ämnet äger taga viss befattning med tillämpningen av lagens bestämmelser. Enligt 4 § andra stycket

äger justitiekanslern nämligen medgiva att misstänkt person må kvarhållas utöver viss i lagen angiven tid.

Det må framhållas att den omständigheten att justitiekanslern tillägges viss kontroll i förevarande hänseenden icke inverkar på justitieombudsmannens rättighet och plikt att verkställa utredningar och vidtaga därav föranledda åtgärder i enlighet med den för honom gällande instruktionen. Den omständigheten att justitiekanslern lämnat meddelat förordnande om granskning av postförsändelser eller avlyssnande av telefonsamtal utan erinran utgör sålunda intet hinder för justitieombudsmannen att efter anmälan eller eljest verkställa undersökning och i förekommande fall medverka till rättelse. Utskottet har vid sin granskning av justitieombudsmannens ämbetsförvaltning uppmärksammat att frågor rörande tillämpningen av de i särskilda tvångsmedelslagen reglerade tvångsmedlen i åtskilliga fall bragts under justitieombudsmannens prövning. Den av utskottet förordade lagändringen är icke avsedd att medföra någon ändring härutinnan.

Vad angår kontrollens omfattning anser sig utskottet böra framhålla, att denna uppenbart icke medför skyldighet för justitiekanslern att i varje förekommande fall underkasta de skäl, som åberopats till stöd för åtgärden, en mera ingående undersökning. Finner justitiekanslern inkommen anmälan giva särskild anledning därtill, bör han däremot införskaffa ytterligare utredning i ärendet och vidtaga därav föranledda åtgärder. Redan förhandenvaron av en anmälningsskyldighet i förevarande fall kommer enligt utskottets förmenande att innebära en viss garanti mot maktmissbruk.

Enligt vad utskottet inhämtat torde den föreslagna kontrollen icke minska ifrågavarande lagstiftnings effektivitet.

Utskottet har från ovan angivna utgångspunkter utarbetat ett förslag till ändring av den särskilda tvångsmedelslagen. Av redaktionella skäl synes det föreslagna tillägget lämpligen böra ingå som ett nytt andra stycke i lagens 4 §. I en övergångsbestämmelse föreslås att vad sålunda stadgas skall äga tillämpning jämväl å sådant i 4 § andra stycket avsett förordnande, som meddelats före den 1 juli 1943 och som sagda dag fortfarande är gällande.

Antagligen kommer ett bifall till ändringsförslaget att medföra behov av en viss förstärkning av den hos justitiekanslersämbetet anställda kanslipersonalen. Med hänsyn till övergångsbestämmelsen torde ett sådant behov komma att uppstå särskilt under tiden närmast efter lagändringens ikraftträdande den 1 juli 1943.

Utskottet finner icke skäl att med anledning av det i motionen II: 308 framställda yrkandet föreslå ändrade tillämpningsföreskrifter till ifrågavarande lag.

Utskottet får på grund av vad sålunda anförts hemställa,

A) att riksdagen måtte, med förklarande att riksdagen funnit viss ändring böra vidtagas i det genom förevarande proposition framlagda lagförslaget, för sin del antaga följande förslag till

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

L a g

angående fortsatt giltighet av lagen den 9 januari 1940 (nr 3) om vissa tvångsmedel vid krig eller krigsfara m. m.

Härigenom förordnas, att lagen den 9 januari 1940 om vissa tvångsmedel vid krig eller krigsfara m. m.¹, vilken enligt lag den 8 maj 1942 (nr 230) gäller till och med den 30 juni 1943, skall äga fortsatt giltighet till och med den 30 juni 1944.

Härigenom förordnas, att lagen den 9 januari 1940 om vissa tvångsmedel vid krig eller krigsfara m. m.¹, vilken enligt lag den 8 maj 1942 (nr 230) gäller till och med den 30 juni 1943, skall äga fortsatt giltighet till och med den 30 juni 1944; dock att från och med den 1 juli 1943 4 § i lagen skall hava följande ändrade lydelse.

4 §.

Åtgärd, varom — — — avsedda ändamålet.

Har förordnande om granskning av postförsändelse eller om avlyssnande av telefonsamtal meddelats, skall anmälan därom med angivande av skälen för förordnandet utan dröjsmål göras hos justitiekanslern. Finner justitiekanslern, att förordnandet icke bör äga bestånd, må han upphäva det samma.

Har i — — — sextio dagar.

Vad i 4 § andra stycket stadgas skall äga tillämpning jämväl å förordnande som meddelats före den 1 juli 1943 och sagda dag fortfarande är gällande.

B) att de i ämnet väckta motionerna I: 208 och II: 308, i vad de icke blivit besvarade genom utskottets hemställan under A), icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 7 maj 1943.

På första lagutskottets vägnar:

K. SCHLYTER.

¹ Senaste lydelse av 2 och 4 §§, se 1941: 157.

Vid detta ärendes behandling ha närvarit

från första kammaren: herrar *Schlyter, Gärde, Wagnsson, Karl Emil Johanson, Branting, Eskhult, Ahlkvist* och *Siljeström*;

från andra kammaren: herrar *Hedlund* i Östersund, *Olsson* i Mellerud, *Björling* och *Lindberg* i Stockholm, fru *Gustafson* samt herrar *Larsson* i Hede, *Landgren* och *Gustafsson* i Lekåsa.

Reservation

av herrar *Karl Emil Johanson, Eskhult, Siljeström, Hedlund* i Östersund, *Larsson* i Hede och *Gustafsson* i Lekåsa, vilka ansett att utskottets yttrande och hemställan bort hava följande lydelse:

»Utskottet, som tagit ingående kännedom om tillämpningen av lagen den 9 januari 1940 om vissa tvångsmedel vid krig eller krigsfara m. m., har funnit, att lagen varit av stor betydelse vid bekämpandet av spionage och uppdragandet av annan landsskadlig verksamhet. Enligt utskottets åsikt kan lagen icke undvaras så länge stormaktskriget pågår. Utskottet tillstyrker därför att åt lagen förlänas förlängd giltighet under ytterligare ett år.

Med anledning av de i ämnet väckta motionerna vill utskottet framhålla, att till utskottets kännedom icke kommit något fall av missbruk av lagen. Redan av denna grund synes enligt utskottets mening anledning ej föreligga att införa särskilda bestämmelser angående kontroll över lagens tillämpning. Utskottet hyser jämväl den uppfattningen, att ett bifall till de i motionerna uttalade önskemålen skulle medföra fara för en minskning av lagstiftningens effektivitet. Vad särskilt angår motionen I: 208 må påpekas, att det redan nu ankommer å justitieombudsmannen att i enlighet med den för honom gällande instruktionen efter anmälan eller eljest verkställa undersökning rörande lagens tillämpning och vidtagna de åtgärder, vartill en undersökning kan föranleda. I åtskilliga fall ha också frågor rörande denna tillämpning bragts under justitieombudsmannens prövning.

Under återopande av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

A) att det genom förevarande proposition framlagda lagförslaget måtte av riksdagen antagas; samt

B) att de i ämnet väckta motionerna I: 208 och II: 308, i vad de icke blivit besvarade genom utskottets hemställan under A), icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.»
